

İLAC VE ECZACI

* Prof. Dr. İlker KANZIK

Bu iki kelime insanlık tarihinin başlangıcından itibaren birbirinin tamamlayıcısı, adeta eş anlamlı olarak kullanılmış, bu gün de kullanılmaya devam edilmektedir. Ancak bu süreç içinde ilacın şekil değiştirmesine paralel olarak eczacı ve eczacılık hizmetleri de büyük ölçüde kendini yenilemiş, bir anlamda şekil değiştirmiştir.

Bilindiği gibi bundan yaklaşık 50 yıl öncesine kadar doğadan ham olarak elde edilen bitkisel ve hayvansal materyal eczanede eczacı tarafından işlenerek ilaç şekline getirilirdi. Havan, bu dönemin simgesi idi. **Ampirik ve Galenik Dönem** denilen bu zaman dilimi içinde hazırlanan ilaçların nasıl etkidikleri pek bilinmediği gibi nasıl etkiyecekleri de ne hekim ne de hasta tarafından çoğu kez önceden kestirilemezdi.

Geçen yüzyılın önemli olaylarından biri olan kimya sanayindeki gelişmeler sonucu elde edilen sentetik bileşiklerin bu yüzyılın başında ilaç olarak kullanılacaklarının anlaşılması, uzay teknolojisindeki gelişmelerle eşit düzeyde bir ilaç sanayi ve teknolojisinin gelişmesine yol açmıştır. Böylece saf etken maddeyi etkin miktarlarda içeren, yüksek teknoloji ile geliştirilmiş çeşitli formülasyonlar şeklinde ve en önemlisi etki biçimleri büyük ölçüde tanımlanmış ilaçlar geliştirilmiştir. Eczacılık tarihçileri bu dönemi "**Bilimselleşme ve Sanayileşme Dönemi**" olarak tanımlamaktadır. Teknolojik gelişmelerin hızlı ivmesi ile multidisipliner bir görünüme bürünen ilaç sanayi, giderek bir çok meslek grubuna gereksinim duymuş, bu iş kolunda çalışanlar eczacısından biyoloğa, kimyacıdan matematikçiye kadar geniş bir yelpaze oluşturmuştur.

Bu süreç içinde gerçekleştirilen araştırma ve geliştirme çalışmaları sonucu çok sayıda spesifik ve güçlü ilaç, çeşitli seçenekler şeklinde hekimin kullanımına sunulmuştur. Böylece, daha önce her yıl milyonlarca insanın yaşamını kaybetmesine neden edilebilmiş, hatta bazıları tümüyle ortadan kaldırılabilmıştır. Sadece, bu dönemin ürünleri olan sulfonamidler ve antibiyotikler ile ortalama yaşam süresi 10 yıl artmıştır. Bu yüzyılın ortalarında 44 olan yaş, günümüzde bazı ülkelerde 80 yaş sınırını bile aşmıştır.

Bununla birlikte zaman içinde insanlık için bu denli yararlı olabilen bileşiklerin, her şeyde olduğu gibi suistimal edildiğinde veya bilerek kullanılmadığında hem kişiler hem de devlet bütçeleri için zararlı olabilecekleri gözlenmiş ve "**rasyonel ilaç tedavisi**" kavramı ortaya atılmıştır. Rasyonel (akılcı) ilaç tedavisi doğru teşhis ve doğru ilaç seçimine dayalı, ilacın hasta tarafından doğru doz ve doz aralıklarında, yeterli süre kullanıldığı, hastalığın değil de hastanın tedavisinin hedef alındığı bir tedavi biçimi olarak tanımlanmaktadır. Buna paralel olarak üzerinde önemle durulan diğer bir konu da kişilerin hastalanmalarının önlenmesi, diğer bir deyişle koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesidir. Her iki görevin yerine getirilmesi ise sağlık ekibini oluşturan üyelerin ortak sorumluluğu ve çabalarıyla olası görülmektedir.

* Gazi Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Farmakoloji Anabilim Dalı Başkanı

Dünya Sağlık Örgütü uzmanlar komitesi sağlık ekibini şöyle tanımlamaktadır (1) :

" toplumun gereksinimleri doğrultusunda belirlenmiş ortak bir sağlık hedefi ve ortak bir amacı paylaşan, bunun başarılması için ekibin her üyesinin bir koordinasyon içinde, fonksiyonlarına (işlevlerine) saygı duyarak çalıştığı bir gruptur".

Sağlık hizmetinin her düzeyinde kaçınılmaz olarak ilaç da kullanılacağı için eczacı mutlaka sağlık ekibi içinde bulunacaktır. Ancak, yukarıdaki tanımda da ifade edildiği gibi eczacı bağımsız olarak değil de bu ekibin ortak hedefleri için ortak bir çaba içinde olacaktır.

Bir yandan ilaç çeşitlerinin artması, diğer yandan tedavi yaklaşımlarının değişmesi eczacının topluma karşı olan görev ve sorumluluklarını da önemli boyutlarda artırmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün de önerdiği gibi eczacının klasik görevleri arasında olan ilacın temin edilmesi, uygun koşullarda saklanması ve hastalara ulaştırılması gibi hizmetlere ek olarak eczacının rasyonel ilaç tedavisi ile koruyucu sağlık hizmetlerinin gerçekleştirilmesine de yardımcı olması istenmektedir. Artık eczacının el maharetine (becerisine) dayalı işlevlerin yerini günümüz eczacılık hizmetlerinde farmasötik ürünleri yazan ve kullananlar için ilaçla ilgili danışmanlık fonksiyonları almış, diğer bir deyişle "**hastaya yönelik hizmetler dönemi**" başlamıştır.

Doğal olarak eczacının bu yeni fonksiyon ve sorumluluklarını yerine getirebilmesi için sağlık hizmetleri sistemi içinde eczacılık hizmetlerinin yeniden belirlenmesi ve eğitim programlarının da bu amaca yönelik olarak yenilenmesi gerekmiştir. Nitekim, 1970 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde, başta Amerika Eczacılar Birliği olmak üzere ilgili bir çok kuruluş konuyu tartışarak 2000 yılını hedefleyen program değişikliklerine gitmiştir (2). Benzer şekilde Fransa'da son 20 yıl içinde tam 6 kez ders programları değiştirilmiştir. İngiltere, 1986 da Birleşik Krallık'taki eczacılık hizmetleriyle ilgili geniş bir araştırma yaptırmıştır (3). Nuffield raporu olarak bilinen bu çalışmayla belirlenen hedefler doğrultusunda tüm Krallık'daki Eczacılık Fakültelerinde eğitim programları yeniden düzenlenmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün Avrupa Bölgesi Ofisi Ekim 1988 de Madrid'te toplantıya çağırdığı danışma kurulu Avrupa'da Eczacının Rolü ve Fonksiyon'larını yeniden belirlemiş ve ders programlarının da buna göre yenilenmesini önermiştir (4). Dünya Sağlık Örgütü ayrıca 13 - 16 Aralık 1988 de Yeni Delhi'de toplantıya çağırdığı başka bir danışma kurulu aracılığıyla, benzeri çalışmaları kendiliğinden yapamayan veya çeşitli nedenlerle yapmayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için SAĞLIK HİZMETLERİ SİSTEMİ İÇİNDE ECZACININ ROLÜ ile ilgili olarak ayrıntılı bir rapor hazırlanmış ve yapılması gerekenleri herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir şekilde yayınlamıştır (1).

Tüm bu çalışmalar incelendiğinde ortak şu sonuca varılmaktadır : Eczacı sağlık hizmetleri sisteminin bir elemanıdır. Eczacılık hizmetleri bu sistemin gerektirdiği görevleri ve sorumlulukları yerine getirmeye yönelik olarak yeniden belirlenmeli ve bu amaca hizmet edecek eczacının yetiştirilmesinin sağlanabilmesi için eğitim programları yeniden düzenlenmelidir.

KAYNAKLAR

- 1 - The role of the pharmacist in the health care system. WHO, Geneva, 1990. Distributed by Division of Drug Management and Policies.
- 2 - Pharmacists for the future : The Report of the Study Commission on Pharmacy. Health Administration Press., 1975 p. 17.
- 3 - Pharmacy : A report to the Nuffield Foundation. London, The Nuffield Foundation, 1986.
- 4 - The role and function of the pharmacist in Europe: Groningen Publications, 1989. Distributed by the WHO Collaborating Centre of Clinical Pharmacology and Drug Policy Science, University of Groningen.